УДК 37.015.2:371.322.5

Олеся Мегем, *кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біології та основ сільського господарства*
Людмила Кузьменко, *кандидат хімічних наук, доцент кафедри біології та основ сільського господарства*
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОГО КУРСУ БІОЛОГІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1940 – 1948 РР.)

У статті на основі конструктивно-критичного аналізу змісту шкільного курсу біології виокремлено генетичне ядро загальнобіологічних, спеціальних та прикладних понять, які успадковувались від попередніх програм з біології до наступних.

Встановлено, що порушення "генотипу" програм з біології шляхом розширення обсягу навчального матеріалу щодо формування певних понять за рахунок необґрунтованого скорочення інших веде до формування фрагментарних, елементаризованих знань учнів.

Ключові слова: *освіта, програма, поняття, практичні роботи, спостереження, дослідження.*

Літ. 9.

Олеся Мегем, *кандидат педагогических наук, доцент кафедры биологии и основ сельского хозяйства*
Людмила Кузьменко, *кандидат химических наук, доцент кафедры биологии и основ сельского хозяйства*
Глуховского национального педагогического университета имени Александра Довженко

ЭВОЛЮЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНОГО КУРСА БИОЛОГИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ (1940 – 1948 ГГ.)

В статье на основе конструктивно-критического анализа содержания школьного курса биологии выделено генетическое ядро общебиологических, специальных и прикладных понятий, которые передавались от предыдущих программ по биологии к следующим.

Установлено, что нарушения "генотипа" программ по биологии путем расширения объема учебного материала по формированию определенных понятий за счет необоснованного сокращения других ведет к формированию фрагментарных знаний учащихся.

Ключевые слова: *образование, программа, понятие, практические работы, наблюдения, исследования.*

Olesya Mehem, *Ph. D. (Pedagogy), Associate Professor of the Biology and Agriculture Groundings Department*
Lyudmyla Kuzmenko, *Ph.D. (Chemistry), Associate Professor of the Biology and Agriculture Groundings Department*
Hlukhiv Olexander Dovzhenko National Pedagogical University

THE EVOLUTION OF THE CONTENT OF SCHOOL COURSE OF BIOLOGY AT THE COMPREHENSIVE EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN UKRAINE (1940 – 1948)

The article highlights the genetic core of general biology, and specific applications of concepts, which were transferred from the previous biology to the following programs on the basis of constructive and critical analysis of the content of school course of biology.

It was found that the violations of "genotype" in biology programs by expanding the scope of training material for the formation of certain concepts by other unjustified reduction leads to the formation of fragmentary knowledge of students.

Keywords: *an education, a program, a concept, the practical work, an observation, an investigation.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасну освіту можна охарактеризувати як стратегічно не визначену, нестійку, з внутрішніми протиріччями, яка повністю ще не склалась. У ній збереглись елементи радянської школи і разом із тим з'явилися нові тенденції в зв'язку з соціальною перебудовою держави, ознаками функціонування західної школи та елементи супроводжуючого весь цей процес суб'єктивізму [2, 21].

Сьогодні ведеться наполеглива робота щодо приведення змісту шкільної біологічної освіти у відповідність до сучасних потреб особистості й суспільства. Успіхи її докорінного реформування значною мірою залежать і від того, наскільки будуть використані національні й світові педагогічні надбання, здобутки майстрів-педагогів, раціонально поєднані класична спадщина і сучасні дослідження. Свідоме чи несвідоме ігнорування набутого досвіду збіднить педагогічну палітру національної системи освіти, ускладнить досягнення її стратегічних цілей. Під час визначення змісту шкільної біологічної освіти важливо знати, з яким рівнем підготовки

© О. Мегем, Л. Кузьменко, 2016

необхідна суспільству молода людина і яке замовлення на навчання та виховання воно дає системі освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Серед невеликої кількості досліджень, що стосуються історіографії розвитку змісту шкільної біологічної освіти в Україні, слід відзначити праці Н. Міщук [3], І. Мороза [4], М. Скиби [8], Л. Старікової [9], А. Степанюк [3], які є плідною спробою розкриття деяких аспектів розвитку шкільної біологічної освіти в Україні з позицій сьогодення.

Тому виникає необхідність звернутись до аналізу вітчизняних шкільних програм із біології і дослідити їх зв'язок з інноваціями в цій галузі. Необхідно розібратись у тому, який традиційний зміст варто зберегти, як здійснити його перенесення в сучасну систему шкільної біологічної освіти.

Мета статті – визначити критерії порівняльно-критичного аналізу шкільних програм з біології; виявити та узагальнити зміни у змісті шкільного курсу біології в різні періоди розвитку української школи у досліджуваних хронологічних межах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо розуміти, що традиційне не варто розглядати лише як просте відтворення минулого, сучасне не означає тільки відображення нових, нині виникаючих явищ. Між традиційним і сучасним лежить те, що виникає об'єктивно, як наслідок діалектики біологічної освіти. Як стверджував І. Лушніков, категорія "традиція" поєднує три взаємопов'язаних моменти: збереження, наступність, розвиток [2, 22].

Традиційна біологічна освіта – це освіта, яка історично розвивалася. Процес її розвитку і є переходом у новий стан. Саме через це у кожний історичний період традиція може задовольняти не тільки цікавість до минулого, але й актуальні життєві, культурні та освітні потреби нинішнього покоління.

Традиційна біологічна освіта повинна залишатися співзвучною зміні суспільної свідомості, сприйматися психологією етносу сьогодення. Проте все це відбувається лише тоді, коли саме нове знаходиться під впливом традицій, пов'язане з ними, а не є стихійним або чужим світосприйманню освіти народом. Будь-яка нація, що піклується про самозбереження, повинна регулювати появу нових освітніх технологій у своєму просторі. Сучасне є синтезом традиційного і нового. Отже, у процесі визначення змісту шкільної біологічної освіти варто з'ясувати той традиційний зміст, який формувався упродовж декількох поколінь та який залишився актуальним і сьогодні. До таких знань належать: загальнобіологічні, спеціальні, прикладні, аксіологічні. Саме вони складають змістову основу будь-якої програми. Загальнобіологічні знання виконують інтегруючу функцію всіх розділів шкільної біологічної освіти і є теоретичною основою змісту освіти. Відповідно до них групуються спеціальні біологічні знання, що становлять зміст конкретних біологічних тем. Вони спрямовані на конкретизацію знань учнів, роблячи їх більш глибокими та суто науковими, і становлять найбільший обсяг змісту шкільної біологічної освіти, визначають рівень складності навчального матеріалу. Прикладна галузь передбачає теоретичне оволодіння загальними науковими основами і об'єктами сучасного виробництва, формує уявлення про орієнтування в природному оточенні, побутовій і професійній сфері. Аксіологічні знання включають систему оціночних суджень про природу і знань про значення науки [1, 60].

Аналізуючи програми, необхідно, в першу чергу, встановити, які загально-біологічні й спеціальні, прикладні та аксіологічні знання (поняття) відображені у розділах біології та як із часом змінювалася послідовність їх вивчення. Ми також звертаємо увагу на місце в програмі історико-біографічного матеріалу.

Важливо використати історичний досвід стосовно практичної підготовки учнів. Тому під час аналізу програм із біології необхідно прослідкувати, як змінювалась кількість практичних, лабораторних робіт та екскурсій; як здійснювалося планування літніх завдань, робіт у кутку живої природи та на навчально-дослідній ділянці.

У нашому дослідженні було проаналізовано програми з біології для загальноосвітніх шкіл України з 1940 до 1948 рр. За основу аналізу програм узято групування загальнобіологічних і спеціальних, прикладних та аксіологічних знань, запропоноване І. Звєрєвим та А. Мягковою [1, 26 – 35]. Порівняльно-критичний аналіз програм здійснювався нами за такими критеріями:

- визначення провідної мети шкільної біологічної освіти;
- виявлення змін у структурі програми, часу який відводився на засвоєння курсів, розділів, тем;
- встановлення обсягу загальнобіологічних, спеціальних, прикладних, аксіологічних знань, історико-біографічного матеріалу у шкільних програмах;
- з'ясування змін у практичній складовій програми.

До загальнобіологічних знань віднесено знання про еволюцію органічного світу, рівні організації живих систем, взаємодію живих систем і навколишнє середовище, обмін речовин та енергії,

єдність будови і функцій, цілісність та індивідуальний розвиток організмів. До спеціальних увійшли знання з морфології і анатомії живих організмів, фізіології, цитології і гістології, екології і охорони природи, ембріології, палеонтології, генетики і селекції, систематики, біохімії. До прикладних – із гігієни і санітарії, медицини, народного господарства.

Під час аналізу програм ми враховували пряме і опосередковане формування загальнобіологічних, спеціальних та прикладних знань. Під опосередкованим формуванням ми розуміємо епізодичне, часткове їх використання, або як доповнення під час вивчення основної теми без посилання на термін. Під прямим продукуванням будемо розуміти їхнє вивчення в конкретній темі або підтемі з використанням відповідних термінів або без них.

До програми з біології 1940/1941 н. р. увійшов матеріал про живі організми та прикладні галузі їх використання [5, 3]. Провідною метою курсу було формування в учнів науково-обґрунтованих положень з основ наук (морфології, анатомії, фізіології, систематики, ембріології, палеонтології та ін.). Поряд із цим розглядалися праці Т. Лисенка.

Розподіл змісту програми "Біологія" за роками навчання відбувся так: V клас – "Ботаніка" (78 год.) та перше півріччя VI класу – 39 год.; друге півріччя VI класу –"Зоологія" (39 год.), VII клас – "Зоологія" (78 год.); VIII клас – "Анатомія і фізіологія людини" (78 год.); IX клас – "Основи дарвінізму" (78 год.).

Послідовність формування загальнобіологічних, спеціальних, прикладних та аксіологічних знань здійснювалась за лінійно-концентричним принципом.

До усіх курсів увійшла інформація ідеологічного спрямування.

Виходячи з вище зазначеного, можна стверджувати, що під час формування деяких загальнобіологічних знань (про обмін речовин, цілісність організмів) та спеціальних і прикладних знань (з гістології, охорони природи, палеонтології, генетики і селекції, систематики, гігієни і санітарії, медицини) спостерігався розрив внутрішньопредметних зв'язків між курсами. У програмі з біології були заплановані лабораторні роботи, екскурсії, демонстрації, вказувалися теми спостережень у кутку живої природи та вдома. Лабораторні роботи розміщувалися нерівномірно, екскурсії були тематичними. У "Ботаніці" (V кл.) передбачено підготовку учнів до літніх робіт, зокрема, подавалися вказівки зі збору рослин та прийоми їх засушування. Проведення практичних робіт і занять на навчально-дослідній ділянці не передбачалося.

У шкільних програмах із біології 1941 – 1943 н. р. відбувся незначний перерозподіл часу, навчального матеріалу між окремими темами курсів.

Суттєві корективи внесено до змісту програми 1943/1944 н. р. [6] порівняно з програмою 1940/1941 н. р. без зміни мети шкільної біологічної освіти. Спостерігалося скорочення годин на вивчення курсів біологічного циклу. На засвоєння "Ботаніки" (V кл.) відводилося 65 годин замість 78 годин. У кінці курсу введено нову тему "Практичні заняття на навчально-дослідній ділянці й підготовка до літніх занять", виконання якої планувалося у позаурочний час. У програмі з біології було передбачено перелік обов'язкових практичних робіт, що проводилися з учнями всього класу, та теми занять для групових та індивідуальних робіт [6, 7]. У VI класі введено тему "Облік результатів роботи учнів на пришкільній ділянці" (4 год.), а також змінено розподіл часу між темами курсу [6, 8 – 9].

На вивчення "Зоології" (VI кл.) передбачено 59 год. замість 39 год., а на "Зоологію" (VII кл.) – 66 годин замість 78 годин. Ці зміни були зумовлені перенесенням з VII класу в VI клас тем: "Тип Членистоногі" (19 год.), "Тип Голкошкірі" (2 год.). З програмового матеріалу VI кл. вилучено тему "Тип Губки" (1 год.), а в кінці курсу уведено "Літні завдання" (2 год.). Дещо змінено розподіл годин, що відводилися на засвоєння тем курсу [6, 9 – 13].

Також зменшено час на вивчення "Анатомії і фізіології людини" (66 год. замість 78 год.), скорочено матеріал ідеологічного спрямування. Теми курсів доповнено питаннями про першу допомогу хворому та профілактику захворювань.

На засвоєння "Основ дарвінізму" заплановано 66 годин замість 78 годин. Змінено послідовність вивчення тем [6, 16 – 20]. Окремі підтеми виділено у самостійні теми. Тему "Історія еволюційних ідей до дарвінізму" (6 год.) вилучено. У кінці курсу подано умовний перелік робіт на навчально-дослідній ділянці, проведення яких передбачено в позаурочний час.

Унесено корективи до практичної частини програми. У "Ботаніці" (V – VI кл.) збільшено кількість лабораторних робіт (15 замість 14), екскурсій (5 замість 4), спостережень у кутку живої природи (12 замість 9). У "Зоологію" (VI – VII кл.) уведено 2 практичні роботи та 3 спостереження в кутку живої природи. В "Анатомії і фізіології людини" скорочено лабораторні роботи та демонстрування (17 замість 24), вилучено 1 екскурсію. В "Основах дарвінізму" збільшено кількість лабораторних робіт (2 замість 1).

Теоретичний матеріал програми 1943/1944 н. р. зорієнтований на потреби практичної діяльності. До програми було включено перелік практичних робіт на навчально-дослідній ділянці ("Ботаніка" (V кл.), "Основи Дарвінізму"); виділено години на облік результатів занять учнів на пришкільній ділянці ("Ботаніка" (VI кл.); заплановано літні завдання ("Зоологія" (VI кл.), виділено час на перевірку виконання літніх робіт ("Зоологія" (VII кл.). Курс "Анатомія і фізіологія людини" доповнено матеріалом практичного спрямування про долікарську допомогу хворому.

Розвантажено всі курси біологічного циклу від другорядних ідеологічних та історико-біографічних відомостей. Значно скорочено матеріал із систематики та про еволюцію органічного світу. З програми вилучено питання, які формували опосередковані знання з генетики. У зв'язку зі зменшенням обсягу навчального матеріалу в "Основах дарвінізму" не продукувалися поняття з цитології, генетики та створювалися опосередковані уявлення з екології, систематики, ембріології, біохімії, про індивідуальний розвиток організмів, рівні організації живих систем.

Ці корективи привели до посилення відриву "Основ дарвінізму" від курсів біологічного циклу, що вивчалися в V – VIII кл., до елементаризації навчального матеріалу.

Реструктурування змісту програми 1943/1944 н. р. порівняно з 1940/1941 н. р. без унесення змін до мети шкільної біологічної освіти свідчить, що саме в зазначених хронологічних межах відбулася зміна етапів.

У 1944 – 1948 н. р. відбулися незначні корективи у курсах біологічного циклу, спрямовані на перерозподіл часу та навчального матеріалу.

У програмі з біології 1948/1949 н. р. відбулися значні зміни порівняно з 1940 – 1948 н. р., які були продиктовані модернізацією мети шкільної біологічної освіти [7]. Провідною змістовою ідеєю шкільного курсу біології 1948/1949 н. р. стало вчення Т. Лисенка. Внаслідок унесених коректив гіпертрофувався вплив зовнішнього середовища на мінливість рослинних і тваринних форм, спадковість тлумачилася як результат зміни обміну речовин, зокрема, "зміни в обміні речовин організму спричиняють зміни в зародкових клітинах, зміна природи організму, набуття нових властивостей, їх посилення і нагромадження в ряді поколінь завжди визначаються умовами життя організму" [7, 3]. Критиці, замовчуванню піддавалися наукові досягнення в галузі біології закордонних учених, а "вейсманізм-морганізм" оголошено реакційним, ідеалістичним напрямом. У програмі посилено патріотичне виховання "шляхом викорінення реакційної науки капіталістичних країн та популяризації досягнень вітчизняних учених" [7, 5]. Курси біологічного циклу 1948/1949 н. р. порівняно з 1943/1944 н. р. зорієнтовано на практичну підготовку учнів у сільському господарстві, змінено час, відведений на їх вивчення.

На засвоєння курсу "Ботаніка" (V кл.) заплановано 66 год. замість 65 год. На початку курсу вилучено тему "Загальне знайомство з квітковою рослиною" (4 год.) натомість уведено: "Рослини у природі і сільському господарстві" (3 год.) та "Клітинна будова рослини" (3 год.). У кінці курсу знято з вивчення теми "Ріст і розвиток рослин. Повторення курсу V класу" (9 год.), "Літні завдання" (1 год.). Уведено нові теми: "Основи вчення І.В. Мічуріна" (6 год.), "Роботи академіка Т.Д. Лисенка – продовжувача справи І.В. Мічуріна" (5 год.).

На вивчення теми "Практичні роботи на навчально-дослідній пришкільній ділянці і повторення пройденого курсу" відведено 7 год. та вказано, що робота на пришкільній ділянці повинна тривати упродовж усього вегетаційного періоду. У темі подано перелік практичних робіт і орієнтовні теми дослідів, рекомендації щодо застосування агротехніки для вирощування польових і овочевих культур.

Збільшено кількість часу на вивчення "Ботаніки" у VI кл. (50 год. замість 39 год.). Вилучено теми: "Облік результатів роботи учнів на пришкільній ділянці" (4 год.); "Найважливіші родини квіткових рослин" (18 год.). Уведено теми: "Найважливіші культурні рослини" (19 год.), "Основи вчення академіка В.Р. Вільямса" (6 год.); "Практичні роботи на пришкільній ділянці і повторення усього пройденого курсу" (6 год.).

На вивчення "Зоології" (VI кл.) заплановано 49 годин замість 59 годин. Включено тему "Загальне ознайомлення з організмом тварин і умовами їх життя" (12 год.) та вилучено: "Тип Голкошкірі" (2 год.), "Повторення матеріалу з курсу ботаніки і зоології, пройденого в VI класі" (11 год.).

У "Зоології" (VII кл.) здійснено перерозподіл годин між темами [7, 32 – 36]. У кінці курсу введено тему "Сільськогосподарські тварини" (8 год.). Назву теми "Тип Хордові" змінено на "Хребетні тварини". З теми "Хребетні тварини" вилучено підтему "Вступ" (2 год.).

В "Анатомію і фізіологію людини" (VIII кл.) включено тему "Шкіра" (2 год.). Змінено послідовність вивчення окремих тем [7, 36 – 44].

В "Основах дарвінізму" (IX кл.) трансформовано послідовність тем, час на їх засвоєння [7, 44 – 53].

У програмі 1948/1949 н. р. порівняно з програмою 1943/1944 н. р. змінено обсяг навчального матеріалу. Скорочено еволюційні відомості про історичний розвиток живих систем у "Ботаніці" (VI кл.); про палеонтологічні, анатомічні докази еволюції, історичний розвиток тваринних організмів – у "Зоології" (VI кл.); про екологічні докази еволюції, філогенетичні зв'язки живих систем – в "Анатомії і фізіології людини"; про анатомічні, фізіологічні, палеонтологічні, екологічні докази еволюції, антропогенез – в "Основах дарвінізму". У "Зоології" (VI кл.) доповнено питання про філогенетичні зв'язки між окремими таксонами органічного світу. Науково-обґрунтований матеріал про еволюцію трактувався в світлі ідей Т. Лисенка.

У "Ботаніці" спрощено поняття про організм як цілісну систему; у "Зоології" – про організм як цілісну систему та клітинний рівень організації. Відомості про організм як цілісну систему та тканинний рівень організації ускладнено в курсі "Анатомія і фізіологія людини".

Матеріал про взаємодію живих систем із навколишнім середовищем доповнено такими питаннями: про різноманітність живих організмів, вплив навколишнього середовища на їхню життєдіяльність і розселення, взаємозв'язки між організмами, діяльність людини та навколишнє середовище – у "Ботаніці"; про взаємозв'язки між організмами, різноманітність живих організмів та їхнє пристосування до навколишнього середовища, розселення тварин, вплив людини на середовище життя та використання тваринних організмів людиною, навколишнє середовище та здоров'я людини – у "Зоології"; про умови існування людини – в "Анатомії і фізіології людини"; про середовище життя і здоров'я людини, середовище існування живих організмів, вплив діяльності людини на навколишнє середовище – в "Основах дарвінізму". Спрощено відомості про навколишнє середовище та здоров'я людини у "Ботаніці"; про вплив навколишнього середовища на життєдіяльність тварин – у "Зоології". Вилучено інформацію про техногенне середовище і організм людини – в "Анатомії і фізіології людини". Знання про вплив навколишнього середовища на живі організми формувалися в світлі "мічурінського вчення".

Ускладнено поняття про обмін речовин і енергії, зокрема, про використання рослинами, бактеріями необхідних речовин для життєдіяльності – у "Ботаніці"; про обмін речовин в організмі тварин – у "Зоології"; про перетворення поживних речовин в організмі людини – у "Анатомії і фізіології людини".

Розширено відомості про єдність будови і функцій органів та систем органів рослин – у "Ботаніці", про єдність будови і функцій органів та систем органів тварин – у "Зоології", про єдність будови і функцій органів та систем органів людини – у "Анатомії і фізіології людини".

Матеріал про цілісність й індивідуальний розвиток організмів у "Ботаніці" доповнено питаннями про відтворення рослинних організмів, бактерій; у "Зоології" – про розмноження і розвиток тваринних організмів; в "Анатомії і фізіології людини" – про вікові зміни організму та соціальну природу людини. В "Основах дарвінізму" вилучено відомості про розвиток зародка тваринного організму.

Зменшено обсяг анатомо-морфологічних понять про зовнішню і внутрішню будову рослин – у "Ботаніці"; про зовнішню будову тварин – у "Зоології"; про анатомічні докази еволюції – в "Основах дарвінізму". В "Анатомії і фізіології людини" розширено інформацію про будову органів і систем органів людини.

Доповнено відомості фізіологічного спрямування про функціонування тваринного організму – у "Зоології"; про функції органів та систем органів людини – в "Анатомії і фізіології людини". В "Основах дарвінізму" – скорочено інформацію про фізіологічні докази еволюції.

Цитологічні поняття формувалися в світлі вчення Т. Лисенка.

У курсах "Зоологія" та "Анатомія і фізіологія людини" розширено гістологічний матеріал, в "Основах дарвінізму" – він не вивчався.

Ускладнено ембріологічні поняття про закономірності утворення рослинних організмів, бактерій – у "Ботаніці"; про онтогенетичний розвиток тварин – у "Зоології". В "Основах дарвінізму" зменшено обсяг науково обґрунтованих положень з цієї галузі знань та розширено ембріологічний матеріал, що розглядався в світлі антинаукового вчення Т. Лисенка.

Скорочено інформацію про палеонтологічні докази еволюції в курсах "Зоологія", "Основи дарвінізму".

Генетику оголошено антинауковим ученням. Теоретичною основою селекції в "Ботаніці", "Зоології", "Основах дарвінізму" стало "мічурінське вчення".

У "Ботаніці" (VI кл.), "Зоології", "Основах дарвінізму" спрощено поняття з систематики зокрема, про природну систему сучасних організмів.

Доповнено відомості з гігієни і санітарії у курсі "Зоологія" – про профілактику захворювань людини, збудники яких передаються тваринами; у "Анатомії і фізіології людини" – про фактори здоров'я людини, долікарську допомогу хворим, гігієнічні вимоги.

У "Ботаніці" (VI кл.) скорочено матеріал із медицини про природні причини виникнення епідемії серед людей і тварин. У "Зоології", "Анатомії і фізіології людини" – розширено.

У програмі здійснено перерозподіл між вивченням загальнотеоретичного і прикладного матеріалу, зокрема, з народного господарства, на користь останнього. У "Ботаніці", "Зоології" на формування знань із народного господарства виділено окремі теми. В "Основи дарвінізму" уведено інформацію про обробіток ґрунту, системи землеробства, про використання земельних угідь, розширено – про догляд за сільськогосподарськими тваринами. Поняття з сільського господарства продукувались у світлі вчення Т. Лисенка. В "Анатомії і фізіології людини" матеріал з народного господарства не вивчався.

У "Ботаніці", "Анатомії і фізіології людини" доповнено відомості з біохімії, матеріал про хімічний склад живих істот та хімічні процеси, пов'язані з їхньою життєдіяльністю; в "Основах дарвінізму" – про хімічні процеси в живому організмі.

В усіх курсах розширено історико-біографічний, патріотичний та ідеологічний матеріал.

Зазнала змін практична частина програми. З курсу "Ботаніка" (V – VI кл.) вилучено 15 лабораторних робіт. Зменшено кількість екскурсій (4 замість 5). Уведено 1 практичну роботу. Замість 12 спостережень у кутку живої природи заплановано 42 спостереження й досліди (у школі й удома). У "Ботаніці" (V кл.) вилучено літні завдання (1 год.); на виконання теми "Практичні роботи на навчально-дослідній ділянці й повторення пройденого курсу" відведено 7 годин. У "Ботаніці" (VI кл.) заплановано вивчення теми "Практичні роботи на пришкільній ділянці і повторення усього пройденого курсу" (6 год.). У "Зоології" (VI – VII кл.) збільшено кількість лабораторних робіт (12 замість 11), екскурсій (7 замість 3), практичних робіт (4 замість 2). Зменшено кількість спостережень у кутку живої природи (1 замість 3). В "Анатомії і фізіології людини" заплановано 10 лабораторних робіт та демонструвань замість 17. В "Основи дарвінізму" уведено 2 досліди в кутку живої природи.

В основу програми з біології 1948/1949 н. р. покладено "мічурінське вчення". У "Ботаніку", "Основи дарвінізму" було уведено теми про вчення Т. Лисенка. В "Основах дарвінізму" стало провідним "мічурінське вчення" і витіснило науково обґрунтовані відомості, спрямовані на формування загальнобіологічних і спеціальних знань. Питання з сільського господарства стали ключовими у "Ботаніці" та у "Зоології". Зазначені зміни привели до формування фрагментарних знань із біології. У програмі було відведено час на виконання робіт на навчально-дослідній ділянці. У попередні роки ці заняття планувались у позаурочний час.

Ці суттєві зміни в програмі з біології 1948/1949 н. р. підтвердили наше припущення, що саме в зазначені роки здійснено перехід від періоду 1940 – 1948 рр. до періоду 1948 – 1959 рр.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Встановлено, що у процесі розвитку шкільної біологічної освіти її мета та завдання змінювались залежно від потреб оточуючого середовища. Визначено ті компоненти мети, які залишалися незмінними при її конструюванні, зокрема: розвиток навчально-практичних умінь та навичок.

Виокремлено генетичне ядро загальнобіологічних понять (еволюція органічного світу, рівні організації живих систем, взаємодія живих систем із навколишнім середовищем, обмін речовин та енергії, єдність будови і функції, цілісність та індивідуальний розвиток організмів), спеціальних понять (з морфології і анатомії живих організмів, фізіології, цитології і гістології, екології і охорони природи, ембріології, палеонтології, генетики і селекції, систематики, біохімії) та прикладних понять (з гігієни і санітарії, медицини, народного господарства), які успадковувались від попередніх програм з біології до наступних.

Встановлено, що порушення "генотипу" програм з біології шляхом розширення обсягу навчального матеріалу щодо формування певних понять за рахунок необґрунтованого скорочення інших веде до формування фрагментарних, елементаризованих знань учнів.

Проведений понятійний аналіз програм може використовуватись для побудови структури нових програм з урахуванням помилок та надбань минулого, оптимізації співвідношення та обсягу загальнобіологічних, спеціальних і прикладних понять у змісті програми, дослідження послідовності та наступності формування загальнобіологічних, спеціальних та прикладних понять.

1. Зверев И.Д. Общая методика преподавания биологии: пособие для учителя / И.Д. Зверев, А.Н. Мягкова. – М.: Просвещение, 1985. – 191 с.

2. Лушников И.Д. Традиционное и новаторское в современном образовании / И.Д. Лушников // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 2 – 25.

3. Міщук Н.Й. Основні тенденції розвитку шкільної біологічної освіти (поч. XX ст. – 1995 р.) / Н.Й. Міщук, А.В. Степанюк // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 – С. 231 – 239.

4. Мороз І. Періодизація розвитку методики

біології в Україні / І. Мороз, М. Скиба // Біологія і хімія в школі. – 2000. – № 6. – С. 40 – 41.

5. Програма середньої школи. Біологія (V – IX кл.). – К., 1940. – 36 с.

6. Програма середньої школи. Біологія (V – IX кл.). – К., 1943. – 20 с.

7. Програма середньої школи. Біологія (V – IX кл.). – К., 1948. – 53 с.

8. Скиба М.М. Розвиток методики викладання біології в середній загальноосвітній школі України у 20 – 30 – х роках XX століття: дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Марія Михайлівна Скиба. – К., 2004. – 240 с.

9. Старікова Л.П. Питання розвитку факультативних курсів біологічного циклу в історії загальноосвітньої школи України (60 – 80-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки" / Л.П. Старікова. – Харків, 1994. – 23 с.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016

УДК 378.09(477)

Алла Загородня, *кандидат педагогічних наук,*
професор кафедри професійної освіти та управління навчальним закладом
Міжрегіональної Академії Управління персоналом, м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕРЕЖІ ВИЩИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості освітньої діяльності вищих навчальних закладів України економічного профілю. Подано хронологію розвитку вищих економічних навчальних закладів України. Визначено мету, провідні напрями освітньої та дослідницької діяльності вищих навчальних закладів, розкрито сутність принципу управління якістю освіти.

Ключові слова: *вищий навчальний заклад, університет, економічна освіта, напрями діяльності, управління якістю освіти.*

Табл. 2. Літ. 14.

Алла Загородная, *кандидат педагогических наук,*
профессор кафедры профессионального образования и управления учебным заведением
Межрегиональной Академии управления персоналом, г. Киев

ХАРАКТЕРИСТИКА СЕТИ ВЫСШИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности образовательной деятельности высших учебных заведений Украины экономического профиля. Представлена хронология развития высших экономических учебных заведений Украины. Определены цели, ведущие направления образовательной и исследовательской деятельности высших учебных заведений, раскрыта сущность принципа управления качеством образования.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение, университет, экономическое образование, направления деятельности, управления качеством образования.*

Alla Zagorodnya, *Ph. D. (Pedagogy),*
Professor of Professional Education and School Management Department
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THE CHARACTERISTICS OF HIGHER ECONOMIC INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article deals with the features of educational activity of higher educational institutions of economic profile of Ukraine. The chronology of development of the higher economic educational institutions of Ukraine is presented. The author deals with the aims, the leading directions of educational and research activity of higher educational institutions, the essence of the principle of quality management of education.

Keywords: *the higher education institution, a university, an economic education, the directions of activity, an education quality management.*

Постановка проблеми. Сьогодні вища освіта й наука виступають вирішальними чинниками суспільного розвитку, тісно пов'язаними з Болонським процесом, що є орієнтиром інтеграції і демократизації освіти. Для вищої школи в умовах XXI століття характерні інтеграційні процеси, спрямовані на формування фахівців-професіоналів, які мають глибокі

© А. Загородня, 2016